

HITCHENS
CONVERSAȚIA CARE A DECLANȘAT
DAWKINS
CAMPUL
HARRIS
ĂRGINTEA
DENNETT

CUVÂNT ÎNAINTE DE STEPHEN FRY

Traducere din limba engleză
CORINA-MIHAELA TUDOSE

LITERA®
București
2020

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Aroganța religiei, smerenia științei și curajul intelectual și moral al ateismului	18
Să dăm de știre vecinilor	41
Într-o companie de zile mari.....	49
Cei Patru Călăreți: un dialog	55
Mulțumiri	127

↑
Între anii 2004 și 2007, patru cărți care au înregistrat recorduri de vânzări au devenit sursă de referință în anumite cercuri și au fost un fel de vârf de lance al unei noi mișcări care avea să fie cunoscută sub numele de Noul Ateism. Era vorba despre *The End of Faith* (2004) și *Letter to a Christian Nation* (2006) – Sam Harris, *Braking the Spell* (2006) – Daniel Dennett, *The God Delusion* (2006) – scrisă de mine; și *Dumnezeu nu este mare* (2007) – Christopher Hitchens. Pentru o vreme, Sam, Dan și cu mine am trecut drept „Cei Trei Muschetari“. Apoi, după ce și-a făcut apariția și Christopher, ne-am transformat în „Cei Patru Călăreți“. Nu suntem noi responsabili pentru aceste etichetări venite din presă și nu este mai puțin adevărat că nu ne-am dezis de ele. Nu ne-am luptat între noi, nu a existat nici o confruntare la care să ne fi etalat, cu zgomot, armele și nu am avut nici o obiecție în ceea ce privește faptul de a forma această echipă. S-a întâmplat chiar să ne bucurăm și de prezența altor scriitori respectați, cum au fost, printre alții, Ayaan Hirsi Ali, Victor Stenger, Lawrence Krauss, Jerry Coyne, Michael Shermer, A.C. Grayling și Dan Barker, ca să amintesc doar câțiva.

În septembrie 2007, conferința anuală ținută de Atheist Alliance International s-a desfășurat în Washington D.C., orașul pe care Hitchens îl numea acasă. Robin Elisabeth Cornwell – din partea Richard Dawkins Foundation for Reason and Science – a profitat de prezența tuturor „călăreților“ în același loc și a organizat o discuție care a fost imortalizată de colegii noștri care s-au ocupat de documentarea video a evenimentului. Planul era ca Ayaan Hirsi Ali să fie cea de-a cincea participantă și grupul să suferă o nouă transformare – începusem cu trei muschetari, ajunsesem

Reșterna călăreți și ne doream să devenim cinci stâlpi ai înțelepciunii. În ultima clipă, Ayaan a trebuit să facă o escală de urgență în Olanda, ca membru al Parlamentului. Ne-a lipsit, dar am fost bucuroși când am reușit să ne reunim în 2012, la convenția de la Melbourne. Noi, cei trei călăreți supraviețuitori, am avut atunci o tentativă de revenire.* Prezența lui Ayaan a aprins discuția despre islamism, fără ca acest lucru să surprindă pe nimeni.

Acum, să ne întoarcem la întâlnirea inițială, din 2007. În seara de 30 septembrie, toți patru ne-am așezat în jurul unei mese din apartamentul spațios și primitor în care ne invitaseră Christopher și soția lui, Carol. Înarmați cu cocktailuri, am avut o conversație de două ore, urmată de o cină memorabilă. Înregistrarea discuției noastre a fost disponibilă pe canalul YouTube al Richard Dawkins Foundation.** Organizația a recurs și la înregistrarea câtorva DVD-uri, iar textul din această carte este transcrierea conversației pe care am purtat-o toți patru în acea seară.

Pe mine, acest eveniment m-a ajutat să scap de convingerea că discuțiile au întotdeauna nevoie să fie îndrumate de cineva sau că sunt împlinitoare și fructuoase numai dacă debordează de energia combativă care vine din dezaprobară și contradictoriu. Nici măcar nu am avut o agenda a discuției. Ea și-a urmat propriul curs. Și, cu toate acestea, nimeni nu a acaparat scenă și s-a trecut, fără să ne dăm seama, de la un subiect la altul. Cele două ore au zburat pur și simplu, iar interesul nostru pentru discuție a rămas viu. Oare acest gen de conversație poate fi interesantă și pentru altcineva? Las răspunsul la latitudinea cititorilor acestor rânduri.

Mă întreb căteodată cât de diferită ar fi fost conversația dacă ar fi avut loc acum – cu zece ani mai târziu. Este imposibil să trecem cu vederea una dintre diferențele evidente: Christopher Hitchens, gazda noastră primitoare din seara aceea memorabilă, nu mai este printre noi. O să ne lipsească mult timp de acum înainte vocea lui puternică și minunată, de bariton. Era un om

* <https://www.youtube.com/watch?v=sOMjEJ3JO5Q>

** <https://www.youtube.com/watch?v=n7IHU28aR2E>

care iubea învățătura – avea cu el o întreagă colecție de citate erudite din literatură și istorie, fiind înzestrat cu un spirit fin și acid. Era un gentleman adevărat, cu aptitudini evidente în domeniul retoricii, avea un fel cu totul special în care fraza și făcea pauză de vorbire, mai degrabă *după*, decât înainte de primul cuvânt al fiecărei propozitii, conferind o cadență inconfundabilă discursului. Nu domina conversația, dar, cu siguranță, influența mult ritmul curgerii ei.

Mai degrabă decât să repet teme vechi, pe care o să le regăsiți în text, m-am gândit să folosesc următoarele rânduri pentru a puncta lucruri noi pe care eu le-aș spune acum, dacă ar fi să avem o nouă discuție pe aceeași temă.

Unul dintre multele subiecte discutate în 2007 se referea la o posibilă comparație între modestia și aroganța pe care le-au îmbrăcat discursurile științific și religios. Pe de o parte, religia este acuzată de prea multă încredere în sine, ceea ce este cel puțin ciudat, și se face vinovată de o proverbială lipsă de modestie. Universul în expansiune, legile fizicii, constantele pe care cercetătorii le-au calculat și le-au reglat de-a lungul timpului, legile chimiei, lentoarea cu care macină morile evoluționiste – toate s-au pus în mișcare în aşa fel încât, în cei 14 miliarde de ani de existență a temporalității noastre, a apărut și a evoluat specia umană. Există o insistentă recurentă din partea adeptilor creaționismului, cum că noi, oamenii, am fi niște ofensatori mizerabili născuți în păcat. Mie mi se pare că ideea e o dovedă de aroganță inversată și o să explic. E nevoie de multă vanitate să presupui că ar exista vreun fel de însemnatate cosmică în conduită noastră morală. Este ca și când Creatorul universului nu ar avea altceva mai bun de făcut, decât să adune ancorele noastre marcate cu negru și punctele maronii. Universului îi stă gândul numai la mine. Nu este asta o aroganță care întrece orice înțelegere?

Carl Sagan, în volumul *Pale Blue Dot*, face o afirmație care ne disculpă. El este de părere că strămoșii noștri din vechime n-ar fi

* Carl Sagan, *Pale Blue Dot: A Version of the Human Future in Space* (New York, Random House, 1994)

putut să scape de influența acestui narcissism cosmic. Fără un acoperiș deasupra capului și lumină artificială, ei priveau în fiecare seară stelele care se roteau pe cer. Și ce constituia centrul roții? Centrul devinea locația exactă a observatorului, evident. Nici nu e de mirare că s-au gândit „eu sunt centrul universului, universul este despre mine“. În celălalt sens al lui „despre“, el (universul) se învârtea cu adevărat „în jurul“ observatorului. „Eu“ era epicentrul cosmosului. Dar scuza aceasta, dacă o putem numi aşa, ar fi trebuit să dispară odată cu Copernic și Galilei.

Vreau să revin la nivelul exagerat de încredere în sine al teologilor. E adevărat că puțini dintre ei ajung astăzi la standardele de performanță stabilite de arhiepiscopul de secol al XVII-lea, James Ussher, care era atât de sigur de intuiția sa în materie de cronologie, încât a îndrăznit să stabilească cu exactitate data nașterii universului. Se pare că este vorba despre ziua de 22 octombrie a anului 4004 î.Hr. Cu siguranță, nu a fost vorba nici de 21 și nici 23 octombrie, a fost exact data de 22 a acelei luni. Și nu a fost septembrie sau noiembrie, ci cu siguranță, investită cu toată autoritatea bisericească pe care o presupunea statutul de arhiepiscop – luna octombrie. Și nici anul nu ar fi putut fi 4003 sau 4005, sintagma „undeva în intervalul 5000–4000 î.Hr.“ – ar fi fost, cu siguranță, prea inexactă. Rămâne, fără urmă de tăgadă, anul 4004 î.Hr. Alții, după cum spuneam, nu sunt la fel de precisi în legătură cu această informație, dar se pare că este în firea teologilor să inventeze diverse lucruri. Să inventezi lucruri cu abandon liberal și să le impui celorlalți, în temeiul unei autorități fără limită. Acest aspect nu se rezumă numai la trecut, chiar și astăzi, în teocrațiile islamiche, dogmele sunt impuse sub pedeapsa durei, a torturii și a morții.

Această precizie arbitrară se face simțită și în materie de reguli și de precepte după care trebuie trăită viața, impuse, și ele, de către liderii religioși în fața adeptilor. Și când vine vorba despre obsesia controlului, islamul conduce de departe, deținând primul loc. Iată câteva exemple de norme de conduită morală extrase din volumul *Concise Commandments of Islam*, scris de ayatollahul Ozma Sayyed Mohammad Reda Musavi

Golpaygani, un „învățător“ iranian respectat. Numai în ceea ce privește hrănirea la săn a nou-născuților de către doică există un număr de 23 de reguli specificate, înțelese ca „probleme de conduită morală“. Să o luăm pe prima – problema 547. Vă asigur că și celelalte sunt la fel de clare, de imperative și de lipsite de logică aparentă:

Dacă o femeie este doica unui bebeluș, în concordanță cu condițiile stipulate la problema 560, tatăl aceluia copil nu are voie să se căsătorească cu fetele femeii, și nici cu fetele soțului căruia îi aparține laptele, nici chiar cu fetele sale hrănite la săn de doică, dar are voie să se căsătorească cu fetele hrănite la săn de doica femeii... [și textul continuă în același stil].

Alt exemplu, din aceeași categorie, Problema 553:

Dacă soția tatălui unui bărbat este doica unei fete pe care o hrănește cu laptele tatălui său, atunci bărbatul nu se poate căsători cu acea fată.

„Laptele tatălui?“ Poftim? Presupun că, într-o cultură în care femeia este proprietatea bărbatului său, „laptele tatălui“ nu este o notiune la fel de ciudată pe cât ne sună nouă.

Problema 555 este la fel de confuză, dar, de data asta, este vorba despre „laptele fratelui“:

Un bărbat nu se poate căsători cu o fată care a fost alăptată de o doică care este sora bărbatului sau de soția fratelui său cu laptele fratelui său.

Nu știu care este originea acestei obsesii înfiorătoare referitoare la alăptarea făcută de o doică, dar firul poveștii ne duce la scrierile sfinte:

Când a apărut pentru prima dată Coranul, numărul alăptărilor la săn care făceau ca un copil să fie considerat rudă

Respect (mahram) era de 10, apoi această regulă a fost abrogată și înlocuită, ajungându-se la 5 alăptări, după cum se știe.*

Citatul de mai sus este parte a unui răspuns dat de un alt „învățăt“ la următorul strigăt de ajutor lansat (pe bună dreptate) de o femeie nedumerită, pe un canal de social media:

Am alăptat fiul cunnatului meu pentru o lună, iar fiul meu a fost alăptat de soția cunnatului meu. Am un fiu și o fiică mai mari decât copilul care a fost alăptat de soția cunnatului meu, care, la rândul ei, a avut doi copii înainte de cel pe care l-am alăptat eu. Puteți să-mi explicați în ce fel ar fi trebuit alăptat copilul, în aşa fel încât să devină mahram, și care sunt regulile care se aplică celorlalte rude? Vă mulțumesc mult.

Precizia și regulile legate de cele „5 alăptări“ sunt tipice pentru această formă de control de tip religios. Ea a ieșit în mod bizar într-o *fatwa* din 2007 susținută de dr. Izzat Atiyya, lector la Universitatea Al-Azhar din Cairo, care era preocupat de faptul că le era interzis băieților și fetelor colegi la universitate să fie singuri împreună și care a găsit o soluție ingenioasă pentru rezolvarea problemei. Fetele înscrise la colegiul de fete trebuiau să își „hrănească direct la sân“ partenerii bărbați din celălalt colegiu, de cel puțin 5 ori. Așa devineau rude, și aveau dreptul să fie singuri, ca bărbat și femeie, la locul de muncă. A se nota că repetarea operațiunii de 4 ori nu era de ajuns. Se pare că povestea nu este o glumă, chiar dacă *fatwa* a fost retrasă după ce a devenit evident că provocase multă nemulțumire. Cum pot oamenii să suporte să-și trăiască viețile încorsetați de astfel de reguli nebunești și fără sens?

Poate ar fi indicat să ne întoarcem, oarecum ușurați, spre știință. Acest domeniu al cunoașterii este acuzat deseori că are arogență de a pretinde că are o explicație pentru toate, deși, în opinia mea, lucrurile sunt exagerate și duse un pic prea departe. Oamenii de știință se bucură când nu știu care e răspunsul,

* <https://islamqa.info/en/27280>

pentru că, automat, au ceva de făcut, au ceva la care să se gândească. Obișnuim să strigăm pe toate drumurile că suntem sufocați de ignoranță din jur și încercăm să punem în lumină cam ce ar mai fi de făcut.

Cum a început viața? Nu știu să răspund la întrebarea acesta, aşa cum nimeni nu știe, deși cu toții ne dorim să fi avut un răspuns. Suntem dornici să facem schimb de ipoteze și mai adăugăm și sugestii despre cum ar trebui făcute cercetările. Ce a stat la baza extincției în masă de dimensiuni apocaliptice care a avut loc la sfârșitul Permianului, acum 250 de milioane de ani? Nu știm, dar avem câteva ipoteze interesante la care să ne gândim. Cum a arătat strămoșul comun al oamenilor și al cimpanzeilor? Nu știm exact, dar, cu toate acestea putem să facem o schiță vagă. Știm pe ce continent a trăit (Africa, aşa cum a ghicit și Darwin), iar dovezile din biologia moleculară ne dau și intervalul istoric la care ne raportăm (acum 6–8 milioane de ani). Ce este materia neagră? Nu știm și există o parte importantă a lumii fizicienilor care s-ar bucura foarte tare, dacă s-ar afla.

Ignoranța, din perspectiva unui om de știință, este ca o senzație de mâncărime care abia așteaptă să fie potolită. Pe de altă parte, pentru un teolog, ignoranța trebuie ascunsă, acoperită, îndepărtată, inventându-se, fără rușine, ceva de pus în loc. Dacă ești o figură de autoritate, cum este, de exemplu, papa, s-ar putea să vrei să înlături ignoranța și să pui în loc certitudini pe care încerci să le justifici față de sine, așteptând ca răspunsurile să apară în conștiință. Aceste răspunsuri se vor numi, mai apoi, „revelații“. Sau, se mai pot folosi „re-interpretări“ ale unor texte din epoci de mult apuse, scrise de autori necunoscuți care pot fi chiar mai ignoranți decât tine.

Conducătorii Bisericii pot promulga propriile opinii drept „dogmă“, dar acest lucru se întâmplă numai dacă există susținerea unui număr important de figuri ale doctrinei religioase de-a lungul istoriei. În acest caz, vorbim despre un asentiment pe termen lung în ceea ce privește continuitatea tradițiilor și moștenirea credințelor religioase. O minte orientată spre știință nu poate să înțeleagă dovezile pe care se bazează acest adevăr. În 1950, papa Pius al XII-lea (rămas, pe nedrept,

Respect pentru oameni și credință în istorie, ca „Papa lui Hitler“) a promulgat dogma conform căreia, Maria, mama lui Iisus, atunci când a murit, s-a ridicat trupește la ceruri, depășindu-se, astfel, dimensiunea spirituală a trecerii în eternitate. „Trupește“ înseamnă că, dacă te-ai fi uitat în mormântul ei, acesta ar fi fost gol. Raționamentul papal nu avea absolut nici o legătură cu dovezile. El a citat din Epistola Întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel, 15:54 – „atunci se va împlini cuvântul care e scris: Moartea a fost înghițită de biruință“. Fragmentul nu face nici o referire la Maria și nu există nici cel mai mic motiv să presupunem că autorul epistolei s-a gândit la ea când a scris textul. Vedem din nou acest *modus operandi* tipic al teologilor de a lua un text și a-l „interpretă“ într-un mod care ar putea avea o legătură vagă, simbolică, îndepărtată, cu altceva. Este de presupus că, la fel ca și în cazul altor credințe religioase, dogma lui Pius al XII-lea se baza, cel puțin parțial, pe sentimentul că s-ar potrivi cu cineva aşa de sfânt ca Maria. Dar motivarea principală a papei a venit dintr-o înțelegere diferită față de ce anume se potrivea. Dr. Kenneth Howell, director la John Henry Cardinal Newman Institute for Catholic Thought, de pe lângă Universitatea din Illinois, este de părere că, în 1950, lumea își revenea după impactul dezastruos al celui de-al Doilea Război Mondial și avea nevoie desperată de balsamul unui mesaj vindecător. Howell citează cuvintele papei, și apoi le dă o interpretare proprie:

Pius al XII-lea își exprimă cu claritate speranța că, meditând la pilda Adormirii Maicii Domnului, omul credincios va ajunge la un nivel mai mare de conștientizare a demnității condiției umane [...] Ce ar însemna ca oamenii să-și păstreze atenția fixată doar asupra laturii lor supranaturale și să-și dorească mântuirea semenilor lor? Adormirea Maicii Domnului și trecerea ei la Împărăția Cerurilor este un mod în care ne amintim și învățăm să avem un mai mare respect pentru umanitate, pentru că moartea Fecioarei Maria nu poate fi separată de restul vieții ei pământești.

Este fascinant să vedem cum funcționează mintea teologilor și să refer acum mai ales la lipsa de interes care merge până la dispreț față de dovezile legate de fapte și de adevăr. Nu contează dacă există sau nu orice urmă de dovedă că Maria s-ar fi ridicat trupește la ceruri: ar fi bine, pentru oameni, ca ei să credă că aşa s-a întâmplat. A nu se înțelege că teologii spun în mod deliberat neadevăruri. Mie mi se pare că lor nici măcar nu le pasă de adevăr – nu sunt interesați de el, nu știu să-l definească și îl degradează, reducându-l la stadiul unui detaliu neglijabil pe lângă alte aspecte care capătă semnificație simbolică sau mitică. Și cu toate acestea, în același timp, catolicilor li se cere să credă aceste „adevăruri“ inventate. Vom înțelege, de aici, că oamenii sunt obligați să facă acest lucru, fapt de ne-tăgăduit. Chiar înainte ca Pius al XII-lea să promulge ridicarea trupească la ceruri ca dogmă, papa Benedict al XIV-lea, nu mai departe de secolul al XVIII-lea, declarase Adormirea Maicii Domnului ca fiind „o variantă probabilă“ pe care, dacă o negai, erai considerat „lipsit de pietate și blasfemic“. Cred că vă puteți imagina pedeapsa care urma negării unei dogme infailibile!

Încă o dată, trebuie să subliniez maniera nerușinată în care liderii religioși recunosc că fiind adevărate lucruri cu privire la care până chiar și ei sunt de acord că nu sunt susținute prin nici un fel de dovedă științifică.

Catholic Encyclopedia este o adevărată visterie de sofisme susținute cu încredere oarbă. Purgatoriul este un fel de sală de așteptare celestă în care cei morți sunt pedepsiți pentru păcate (și trebuie să treacă printr-un proces de curățare) înainte să aibă acces la împărăția cerurilor. Referințele din enciclopedie legate de Purgatoriul încep cu o listă lungă de „Greșeli“, fiind menționate, printre altele, și ascultarea ereziilor promovate de albigenzi, valdenzi, husiți și apostolici, cărora li s-au alăturat, mai târziu, doctrinele lui Martin Luther și ale lui Jean Calvin.*

Dovada biblică care atestă existența Purgatoriului este, să-i spunem, „creativă“ – pentru că din nou presupune folosirea unei analogii obișnuite deja în teologie – ideea de vag, de abia

* <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=9745>